

УДК 342-92

DOI https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-56-60

Ж. М. Мельник-Томенко, здобувач кафедри адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ВСІХ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті на підставі узагальненого аналізу наукових, публіцистичних та нормативних джерел визначено зміст принципу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Автором підкреслено, що питання принципів адміністративного судочинства має надзвичайно важливе значення для практики застосування адміністративно-процесуального законодавства під час вирішення адміністративних справ за участю приватних осіб. Провідне місце у системі відповідних процесуальних засад, наряду із принципом верховенства права обіймає принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. При цьому у адміністративному судочинстві принцип рівності має ряд особливостей, зумовлених природою цього виду судового процесу.

У підсумку викладеного зауважено, що формула принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, запропонована Конституційним Судом України, є досить обґрунтованою та повною з точки зору відображення сутності цієї правової засади. Зокрема, відповідно до офіційної правотлумачної позиції єдиного органу конституційної юрисдикції, принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом означає, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах всіх юрисдикцій, спеціалізації та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне судочинство, закон, принцип, рівність, суд.

Zh. M. Melnyk-Tomenko. The principle of equality of all participants in the lawsuit before the law and the court: a theoretical and legal analysis

In the article, on the basis of the generalized analysis of scientific, journalistic and regulatory sources, the content of the principle of equality of all participants of the trial before the law and the court is determined. The author emphasized that the issue of the principles of administrative justice is extremely important for the practice of applying administrative procedural legislation when solving administrative cases involving individuals. The leading place in the system of relevant procedural principles, along with the principle of the rule of law, occupies the principle of equality of all participants of the trial before the law and the court. It is noted that the principle of equality before the courts is the basis of the modern concept of fair justice. However, in administrative proceedings, the principle of equality has a number of features, due to the nature of this type of litigation.

As a result, it is noted that the formula of the principle of equality of all participants in the trial before the law and the court, proposed by the Constitutional Court of Ukraine, is sufficiently substantiated and complete in terms of reflecting the essence of this legal basis. In particular, according to the official interpretative position of a single body of constitutional jurisdiction, the principle of equality of all parties to the lawsuit before the law and the court means that everyone, ie a citizen of Ukraine, a foreigner, a stateless person, has equal rights guaranteed by the state for the protection of rights and freedoms in court. and to participate in the consideration of his case in accordance with the procedural procedure established by the courts of all jurisdictions, specializations and instances, including the person who is convicted and is serving a criminal sentence in an institution x execution of penalties.

© Ж. М. Мельник-Томенко, 2019

It is noted that unlike some scientists, we personally do not see the principle in defining the relation between the concepts of “equality before the law” and “equality before the court”, because in our understanding, firstly, the difference between them is obvious, and secondly, the two constituents form various aspects of the content of this principle and only emphasize its complexity.

Key words: *administrative process, administrative proceedings, law, principle, equality, court.*

Постановка проблеми. Питання принципів адміністративного судочинства має надзвичайно важливе значення для практики застосування адміністративно-процесуального законодавства під час вирішення адміністративних справ за участю приватних осіб. Провідне місце у системі відповідних процесуальних засад, наряду із принципом верховенства права, обіймає принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказаною проблематикою цікавились та продовжують займатися вітчизняні та зарубіжні вчені-юристи, зокрема В.Б. Авер'янов, Д.М. Бахрах, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, В.В. Галуцько, П.В. Діхтієвський, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янець, Д.В. Лученко, О.А. Мілієнко, Р.С. Мельник, Г.І. Петрова, А.А. Пухтецька, В. Б. Пчелін, С.Г. Стеценко, Ю.О. Тихомиров, А.М. Школик, інші.

Мета статті – на підставі узагальненого аналізу наукових, публіцистичних та нормативних джерел визначено зміст принципу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Виклад основного матеріалу. В тлумачних словниках української мови слово «рівність» розкривається як «рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому ставленні до засобів виробництва, предметів чи послуг сфери вжитку, в користуванні тими самими політичними і громадянськими правами» [1, с. 1032; 2, с. 636]. В суто юридичному значенні, як наголошується у словниково-енциклопедичній літературі, рівність фактично означає рівноправність – учасники відповідних правових відносин, як рівні члени однієї спільноти, мають однакові один до одного матеріальні, процедурні і процесуальні права, які захищені від дискримінуючих проявів у діяльності громадських і державних інститутів стосовно них [1, с. 1033]. Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом заснований на конституційних засадах, закріплених у ст. ст. 22 і 24 Конституції України, згідно яких усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [3].

В рамках судового процесу принцип рівності деталізується у нормативних приписах, а його зміст об'єктивується специфікою процесуальних відносин. Як зауважує у цьому контексті В.В. Городовенко, принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. При цьому, як абсолютно слушно стверджує дослідник, у адміністративному процесі принцип рівності має ряд особливостей, зумовлених природою цього виду судочинства. Враховуючи суб'єктний склад правовідносин, спори в яких розглядає адміністративний суд і які зумовлюють певну нерівність позивача і відповідача у публічних матеріально-правових відносинах, суд посідає більш активну позицію в судовому розгляді. В адміністративному судочинстві суддя не просто відіграє роль арбітра, а й має вживати всіх заходів щодо вирівнювання процесуальних позицій сторін з метою забезпечення їх реальної рівності перед законом і судом. При цьому тягар доказування має бути покладено на відповідача, що означає звільнення позивача від доказування протиправності, незаконності акта, який оскаржується [4, с. 178, 182–183].

У підсумку дослідження вказаної засади судочинства В.В. Городовенко резюмує, що зміст цього принципу розкривається в таких елементах: а) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; б) рівність процесуальних прав щодо доведення своєї правової позиції перед судом, а також рівність обов'язків, які випливають із процесуального законодавства; в) застосування судом матеріального і процесуального закону однаково для всіх незалежно від правового і соціального статусу особи, фактичних і юридичних обставин справи; г) існування єдиної для всіх судової системи, яка передбачає можливість розгляду справи по суті, а також оскарження рішення у справі у вищих судах [4, с. 185–186].

П.О. Баранчик наголошує, що дотримання цього принципу є обов'язковим під час розгляду будь-якого адміністративного спору в суді, тому, незважаючи на нерівність правового положення учасників адміністративних правовідносин (відносини владного підпорядкування), в адміністративному процесі такі владні засади регулювання правовідносин нівелиюються. Учасники адміністративних правовідносин наділяються рівними можливостями обстоювати правомірність своєї позиції. Зміст цього принципу, як вважає вчений, виявляється, насамперед, у рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, у межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність, а також рівності перед законом і судом, відсутності будь-яких не передбачених законом привілеїв та заборони дискримінації з будь-яких підстав [5, с. 147–148].

Досить абстрактно вказану засаду розглядають і деякі інші вчені-адміністративісти. Так, В.Б. Пчелін вважає, що принцип рівності під час організації адміністративного судочинства означає, що всі суб'єкти таких правовідносин у рівній мірі можуть використовувати надані їм права, незалежно від будь-яких ознак їх правосуб'єктності [6, с. 91]. О.І. Корчинський із посиланням на роботи В.С. Стефанюка вважає, що принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом спрямований на вирівнювання становища приватної особи у відносинах із публічною адміністрацією, адже при чіткому визначенні прав і обов'язків приватної особи та адміністративного органу в адміністративній процедурі обидва суб'єкти «зв'язані» законом. Вчений-адміністративіст додає, що принцип рівності перед законом означає також рівність різних приватних осіб перед законом, оскільки однакові адміністративні справи повинні вирішуватись однаково [7, с. 106, 8, с.17].

М.В. Ковалів та І.Б. Стахура (як і В.В. Городовенко) звертають увагу на певні особливості застосування принципу рівності в адміністративному процесі. Зокрема, вчені вказують, що особливості полягають у активній ролі суду в розгляді справ, що зумовлено публічно-правовим характером справ адміністративної юрисдикції, а це забезпечує баланс можливостей осіб, які беруть участь у справі, та принцип рівності учасників процесу перед законом і судом. Посилаючись на відповідні положення Основного Закону та КАС України, вчені-адміністративісти підтверджують, що вказані законодавчі норми передбачають рівну можливість усіх громадян брати участь у судовому процесі, здійснювати закріплені процесуальним законом права та обов'язки [9, с. 180]. Принцип рівності учасників процесу перед законом і судом визначає відсутність будь-яких обмежень та надання переваг з боку суду учасникам процесу щодо реалізації їх матеріальних та процесуальних прав, а також застосування законів щодо правовідносин, учасниками яких вони є [9, с. 180].

Дещо на інших аспектах цього принципу наголошують Р.О. Куйбіда і О.А. Банчук. Зокрема вчені цілком слушно зазначають, що рівність прав (обов'язків) не обов'язково означає, що вони мають бути однаковими, вона полягає в тому, що кожна із сторін наділена правами і має обов'язки, адекватні правам і обов'язкам іншої сторони [10, с. 13].

Натомість деякі вчені вважають за необхідне акцентувати увагу на співвідношенні двох складників цієї засади – принципу рівності перед законом і принципу рівності перед судом, підкреслюючи принциповість вказаного питання. Зокрема, М.С. Бондар стверджує, що за очевидної нормативної єдності вимог рівності перед законом це відносно самостійні конституційно-правові імперативи. Зовнішні відмінності між ними виявляються вже у тому, що рівність громадян перед законом – поняття більш широке, ніж їх рівність перед судом, оскільки перший принцип характеризує правове положення громадян в усіх галузях життя суспільства, а другий стосується лише сфери здійснення правосуддя [11, с. 151–153]. Варто зазначити, що автор не вбачає принциповості у визначенні співвідношення понять «рівність перед законом» і «рівність перед судом», оскільки відмінність між ними очевидна, ці два складники формують різні аспекти змісту зазначеного принципу та лише підкреслюють його комплексність.

Як і принцип верховенства, так і принцип рівності ставав предметом інтерпретації з боку КСУ. У своєму рішенні від 12 квітня 2012 року у справі № 9-рп/2012 (за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу), КСУ зокрема звернув увагу на те, що рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина.

В аспекті конституційного звернення, положення статті 24 Конституції України стосовно рівності громадян у конституційних правах, свободах та перед законом у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 55, пункту 2 частини третьої статті 129 Основного Закону України щодо захисту судом прав і свобод людини і громадянина та рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, на переконання КСУ, треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань [12].

Висновки з дослідження. Вбачається, що формула принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, запропонована єдиним органом конституційної юрисдикції, є досить обґрунтованою та повною з точки зору відображення сутності цієї правової засади.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: [80000 слов] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова; [под ред. Н.Ю. Шведовой]. [4-е изд., доп.]. М. : Азбуковник, 1999. 944 с.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Городовенко В.В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.
5. Баранчик П.О. Принципи адміністративного права : дис. ... канд. юрид. наук 12.00.07. Запоріжжя, 2012. 248 с.
6. Пчелін В. Поняття та значення принципів організації адміністративного судочинства. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 4. С. 88–93.

7. Корчинський О.І. Правові засади організації адміністративного судочинства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук 12.00.07. Львів, 2018. 185 с.

8. Корчинський О.І. Принципи адміністративного судочинства як основа захисту прав людини і громадянина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія. Юридичні науки.* 2017. № 876. С. 151–156.

9. Ковалів М.В., Стахура І.Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2014. № 4. С. 174–184.

10. Банчук О.А., Куйбіда О.Р. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод до процедури здійснення судочинства. К. : ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.

11. Бондарь Н.С. Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении : учеб. пособие. М. : Издат. дом. Городец, 2004. 278 с.

12. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). *Офіційний вісник України.* 2012. № 32. Ст. 1202.